

Sahîhayn Hadislerine Yönelik Metin Tenkidi Yapanların Delilleri ve Bu Delillerin Tartışılması

Şeref Maḥmûd el-ḲUDĀT*

Çev. Cansu ALTINOK**

Özet: Günümüzde en sahîh iki hadis kitabı olan *Sahîhayn* hadislerini tenkit eden birçok çalışma yapılmıştır. Çeşitli delillerle bu hadisleri zayıf görenlerin tenkitleri çoğunlukla metne yöneliktir. Bu tenkitleri içeren çalışmalar ise genellikle senede odaklanır ve çalışmaların çoğu belirli bir hadise yöneltilen tenkitleri ele alır. Metne yönelik tenkitleri bir araya getirerek ele alan bir kitap veya çalışmaya ulaşamadık. Peki bu deliller ve onlara verilecek ilmi cevaplar nelerdir? Delillerin her biri nasıl tartışılabilir? Bu araştırma, tümevarım, analiz ve eleştiri yöntemlerini takip ederek bu delilleri bir araya getirip tartışarak bu soruları yanıtlamayı amaçlamaktadır. En önemlileri hadislerin dini naslarla, akılla, tecrübeyle, vâkıyla veya İsrâiliyat hadisleriyle çelişmesi olmak üzere on sekiz tane delil öne sürdükleri tespit edilmiştir. Her bir delili teorik olarak ele almak ve bu deliller için verilen örnekleri tartışmak için gerekli ilmi usuller gösterilmiştir. On iki maddelik sonuca ulaşılmıştır ki en önemlileri tenkitlerin, rivayetlerin bir araya getirilmemesinden yahut dini metinlerin ve akli veya ilmi meselelerin yanlış anlaşılmasından ya da bir delile dayanmadan ele alınmasından kaynaklandığı tespit edilmiştir.

Atıf: Şeref Maḥmûd el-ḲUDĀT, “*Sahîhayn* Hadislerine Yönelik Metin Tenkidi Yapanların Delilleri ve Bu Delillerin Tartışılması” (in Turkish), *Hadis Tetkikleri Dergisi HTD*, XXI/2, 2023, pp. //-//.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Teâruz, *Sahîhayn*, Metin Tenkidi.

* Prof. Dr. el-Ḳudât, 1951 yılında Ürdün’ün ‘Aclûn şehrinde doğmuştur. Lisans eğitimini Dımaşk Üniversitesi Şeriat Fakültesi’nde; yüksek lisansını Ezher Üniversitesi’nde Beyhakî’nin *Kitâbu İsbâti’l-Azâbi’l-Ḳabr* adlı eserinin tahkikiyle; doktorasını 1980 yılında yine Ezher’de *Medresetu’l-Hadis fi’l-Küfe* isimli teziyle tamamlamıştır. 1980 yılında Ürdün Üniversitesi Usûli’l-Din Fakültesi Hadis Bölümü’nde başladığı görevinden 2023 yılı itibarıyla emekli olmuştur. “Tıpla İlgili Hadisler Vahiy midir? -İnsana Dair Nebevi Hadislerin Bilimsel İnceliği”, “Muhtelifü’l-Hadis İlmi, Usûlü ve Kuralları”, “Sahîh Hadis, Kur’an-ı Kerim veya İlimle Çelişir mi? -Allah Toprağı (Yeryüzünü) Cumartesi Günü Yarattı Örneği-” ve “Yeni Bir Yöntemle Hadis İlimleri ve Usulü” Türkçeye tercüme edilen çalışmaları arasındadır.

** Ürdün Üniversitesi, Usûli’l-Din Fakültesi, Hadis. AMMAN, cansualtinok44@gmail.com Tercüme esnasında mümkün olduğunca metne bağlı kalınmakla beraber zaman zaman metnin daha anlaşılabilir olması için esnek davranılmıştır. (Çev.).

I. Giriş

Günümüzde *Sahîhayn* hadislerine yöneltilen tenkitler, özellikle de metin tenkidi daha önce görülmemiş bir şekilde artmış, bu konuda pek çok kitap yazılmaya başlanmış, bu sebeple bazı Şeriat fakültelerinde bu tenkitlerin ele alınması ve verilen örneklerin tartışılması için özel bir ders konulmuştur.

Ürdün Üniversitesi, yirmi yıldan fazla bir süre önce Şeriat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı doktora programına “*Sahîhayn*’da Tenkit Edilen Hadisler” dersinin konulduğu -bildiğimize göre- ilk üniversitedir. Bu dersi okutmaya başladığımızda, tenkit edilen hadis örneklerini tartışmaya başlamadan önce teorik bir giriş yapılması gerekiyordu. Teorik kısımdaki konular ise ilim adamlarının kitaplarında dağınık halde bulunmaktadır ve bir kısmı sadece muasır tenkitlerle ilgilidir. Bu durum, öğrencilerin ve hatta akademisyenlerin konuyla ilgili teorik bilgilere ulaşmasını zorlaştırmaktadır. Bu nedenle bu derse uygun teorik bilgileri toplayıp eklemeler yapmaya ve ardından olgun hale geldiğini düşününceye kadar bu bilgileri revize etmeye, incelemeye, düzenlemeye ve tasnif etmeye başladık ve hadis araştırmacılarına bu çalışmayı sunmak istedik.

Bu teorik bilgileri çeşitli bölümlere ayırdık. Yıllar önce yayımladığımız “Sahîh Hadis, Kur’ân-ı Kerim veya Bilimle Çelişir mi? -Allah Toprağı (Yeryüzünü) Cumartesi Günü Yarattı Örneği” başlıklı araştırmada konunun bir yönünü aktarmıştık. Bu araştırmada ise diğer bir yönünü, bazıları ayrı bir araştırma gerektirdiği için olabildiğince özet bir şekilde sunmaya çalıştık.

Araştırmanın Problemleri

1. Tenkitçilerin öne sürdükleri deliller nelerdir?
2. Bu deliller ne kadar geçerlidir?

Araştırmanın Hedefleri

Bu çalışma, az önceki soruları cevaplamayı hedeflemektedir:

1. Tenkitçilerin öne sürdükleri delilleri açıklamak.
2. Bu delilleri ele alıp tartışarak ilmi sonuçlara ulaşmak.

Araştırmanın Önemi

Bu çalışmanın önemi şu noktalarda görülmektedir:

1. En sahîh iki hadis kitabı *Sahîh-i Buhârî* ve *Sahîh-i Müslim* ile ilgilidir.
2. *Sahîhayn* hadislerini tenkit edenlerin ileri sürdükleri delilleri açıklar.
3. *Sahîhayn*’e yönelik tenkitlerin tartışılması için ilkeler koymuştur.
4. Delilleri ilmi açıdan tartışır.
5. Her delil için öne sürülen örnekleri ele alıp tartışır.

Araştırmanın Metodu

Araştırmada şu temel metodlar kullanılmıştır:

1. İstikrâ (Tümevarım) metodu: Kadim ve çağdaş âlimlerin konu hakkında yazdıklarını ve *Sahîhayn* hadislerine yönelik eski ve yeni tenkitleri kapsamlı

bir şekilde bir araya getirip inceledik.

2. Analitik metod: Alimlerin sözlerini doğru ve tam olarak anlamak için dikkatle inceledik.

3. Eleştirel metod: Tenkitçilerin ve alimlerin sözlerini tartışıp sonra tercihte bulunduk.

Önceki Çalışmalar

Konuyla ilgili pek çok çalışma yapılmıştır ancak bu çalışmaların çoğunluğu senedleri ele alır veya senedlere odaklanır. Metinle ilgili de birçok çalışma bulunmaktadır ancak bunlar belirli hadislere yöneltilen tenkitleri içerir. Tenkit edilen hadislerin tartışılmasına temel teşkil eden teorik yönü üzerine yapılan çalışmalar ise azdır, ayrıca yetersiz ve kitaplarda dağınık haldedir. Bunun nedeni, başka konularda yazarken veya belirli hadisler tartışılırken teorik yönlerden bahsedilmesidir.

Danışmanlığını yaptığımız Dr. Yusuf Abdürrahîm el-Müheynî'nin 2016 yılında savunduğu "Üsüsü'l-medreseti'l-'akliyye fi't-te'âmüli me'a's-sünneti'nebeviyye" başlıklı doktora tezi dışında, metinlere yönelik tenkitlerin teorik yönünü ele alan bir çalışmaya rastlamadık. Bu tez, akılcı ekol mensuplarının delilleri ile sınırlı olup, bunlar sadece sekiz delildir. Bizim çalışmamıza gelince, akılcı ekol de dâhil olmak üzere *Sahîhayn* hadislerine yönelik metin tenkidi yapanların delillerini ele alır.

II. Tenkitçilerin Öne Sürdüğü Deliller ve Bu Delillerin Tartışması

Hem geçmişte hem günümüzde *Sahîhayn* hadislerini tenkit edenler, tenkitleri için yeterli gördükleri birtakım deliller öne sürmüştür. Eksik bıraktığımız hiçbir delilin kalmadığını umarak bu delillerin tümünü bir araya getirdik. Daha sonra bu delilleri tek tek ele alıp tartıştık ve bunun için gerekli kaideleri zikrettik. Alimlerin hakkında yeterince açıklamalarının olduğu delilleri ise kısaca ele aldık.

II.1. Delil: Hadisin Kur'ân-ı Kerîm'den Dayanağı Yoktur

Diğer bir deyişle Kur'ân-ı Kerîm'le yetinmek, bilinen eski bir delildir ve bu delili öne sürenler hakikatte hadis inkârcıdır. Günümüzde ise kendilerini Kur'ancılar olarak isimlendiren bu kimseler asırlar boyu alimlerin icmalarının aksine yanlış yorumladıkları bazı ayetleri delil getirmektedirler. "Bu kitabı sana her konuda açıklayıcı olarak indirdik,"¹ ayetini delil görerak Kur'ân varken sünnete gerek olmadığını iddia etmektedirler. Bu sebeple Kur'ân'dan dayanağı olmadığı gerekçesiyle mütevatir hadisleri dahi reddetmektedirler. Mesela mütevatir olmasına rağmen Deccal hadislerini, yine Kur'ân'ın da işaret ettiği kabir azabı ve nimetleri hadislerini tevatürüne rağmen inkâr etmişlerdir. Bu konuda aşırı gidenler namazın rekat sayılarını ve mütevatir olarak bilinen kılış şeklini

¹ en-Nahl 16/89.

dahi inkâr ederler. Web siteleri bu örneklerle doludur.²

Şu sahîh hadis, vukuundan önce bu iddiaya karşı uyarılmıştır: “Dikkatli olun! Koltuğuna kurulmuş bir adama benim hadisim ulaştığında ‘Size sadece şu Kur’ân lazımdır, onda bulduğunuz helali helal, haramı da haram kabul ediniz yeter!’ diyeceği (günler) yakındır.”³ Bu hadis gelecekte haber veren icaz hadislerinden sayılmaktadır.

Buna miraç hadisinin inkârı da örnek verilebilir. Miracı inkâr edenlerden biri şöyle demiştir: “Mirac hadisesine delalet eden tek bir ayet ya da Kur’ân’dan tek bir kelime de olsa delil istiyoruz.”⁴

Hz. Peygamber’in asıl ve tek görevinin Kitab’ı açıklamak olduğunu iddia edenler de böylece sünnetin bağımsız bir teşrî kaynağı olduğunu reddetmiş olurlar.⁵

Bazıları da Kur’ân’ın uygulaması olduğu gerekçesiyle fiili hadisleri kabul eder, sözlü hadisleri reddeder. Belki de fiilî sünneti kabul etmelerinin sebebi, namazın rekât sayıları gibi müslümanların icma ettikleri amelî olan bazı fikhî hükümlerin Kur’ân-ı Kerîm’de olmadığını görmeleridir. Bu sebeple namaz rekatlarının belirli sayıda olduğunu reddetmezler.

Geçmişte de günümüzde de âlimler bu iddiayı tartışmış, “İnsanlara indir-diklerimizi kendilerine açıklamak için sana zikri indirdik,”⁶ ayeti gibi sünnete ittibayı emreden ayetleri delil getirerek iddia sahiplerine bizzat Kur’ân’dan cevap vermişlerdir. Bu ayetteki zikir Allah’ın Kur’ân’ı açıklamak için indirdiği sünnettir. Bu ayetle iddia sahiplerinin delil getirdikleri ayetler çelişmez; çünkü Allah sünnete ittibayı Kur’ân’da emretmiştir. “Ey iman edenler! Allah’a itaat edin, peygambere de itaat edin,”⁷ “Resûlullah’a itaat eden Allah’a itaat etmiş olur,”⁸ ayetleri gibi bu konuda çokça ayet bulunmaktadır. Böylece Kur’ancılar sadece sünneti inkâr etmiş olmuyorlar aynı zamanda sünnete ittibayı emreden ayetleri de dikkate almamış oluyorlar.

Fiili sünneti kabul edip sözlü sünneti reddedenlere Kur’ân’dan şu şekilde

² Web sitelerinden biri şu sitedir: <http://trueislamfromquran.com/>

³ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, *el-Câmiu’ş-şahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî - Ahmed Muhammed Şâkir (Kahire: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1395/1975), “İlm”, 10 (No. 2664); Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaût (Lübnan: Dâru’r-Risâle el-Âlemiyye, 1430/2009), “Sünnet”, 2 (No. 12).

⁴ es-Seyyid Salih Ebû Bekir, *el-Ađvâü’l-Kur’âniyye fi’ktisâhi’l-ehâdisi’l-İsrâ’iliyye ve tağhîri’l-Buđâri minhá* (Mısır, 1394/1973), 137. Yazarın notu: Tanınmayan bir kişidir ve ismi yanlış biliniyor olabilir.

⁵ Cemâl el-Bennâ, *el-Aşlân el-’Azîmân* (Kahire: Matbaatü Hissân, 1402/1982), 227.

⁶ en-Nahl 16/44.

⁷ en-Nisâ 4/59.

⁸ en-Nisâ 4/80.

cevap verilebilir. Allah “Peygamber size ne verdiyse onu alın, size neyi yasakladıysa ondan da sakının,”⁹ buyurmuştur. Bir şeyden nehyetmek ise ancak söz ile olur, fiille bir şeyden nehyedilemez. Bu ayet fiilî, sözlü ve takrirî olmak üzere sünnetin bütün kısımlarına uymayı emretmektedir.

Bu iddia sahiplerine akli delille de cevap verilebilir. Allah’ın bir elçi gönderip sonra ona itaat etmemeyi emretmesi aklen mümkün değildir. Bu, “Biz her bir peygamberi, Allah’ın izniyle, ancak kendisine itaat edilmesi için gönderdik,”¹⁰ ayetinde buyrulduğu üzere Kur’ân’ın da teyit ettiği bir durumdur.

II.2. Delil: Haber-i Vâhid Mütevatir Değildir

Bu iddia sahipleri iki kısımdır. İlk kısım tüm yönleriyle haber-i vâhidi mutlak olarak reddedenlerdir. Bir önceki delil sahiplerinden çok az farkla ayrılırlar; çünkü mütevatir sünnet çok azdır.

Bu delil de bazı Mutezililere nispet edilen eski bir delildir. Araştırmamıza göre bu delili tartışan ilk kişi *er-Risale, el-Ümm* ve *Cimâu'l-İlm* adlı kitaplarında İmam Şafî’dir. Bu şüphenin Basra’dan bir kimse tarafından ortaya atıldığını belirtmiştir. Basra’nın Mutezile’nin beşiği olduğu malumdur. Çağdaş alimlerden ise bu iddiayı Şeyh Abdülğani Abdülhalik, Hücciyetü’s-Sünne adlı kitabında ve Doktor Mustafa Sıbâî, es-Sünne ve Mekânetühâ fi’t-Teşrî’l-İslâmî adlı kitabında tartışmıştır.

Önemli delillerinden biri de haber-i vahidin sübutunun zannî olmasıdır. Allah “Sadece zanna uyuyorlar. Zan ise hiç şüphesiz hakikat bakımından bir şey ifade etmez,”¹¹ ayetiyle zanna uymaktan sakındırmıştır.

Ancak bu ve benzeri ayetler, akaidin kat’î delile ihtiyaç duyan asıl konularıyla ilgilidir. Bunlar dışındaki konularda zannî delil yeterlidir. Şafî bu hususta otuzdan fazla delil öne sürmüştür.¹² Bu delillerin en güçlüsü şeriatın kat’î bir şeyi zannî bir şeyle sınırlamasıdır. Mesela canın ve malın korunması kat’î olarak sabittir. Ancak iki kişinin şehadeti olursa ittifakla katil öldürülür. İki kişinin şehadetinin ise zannî olduğu malumdur.¹³

Haber-i vâhidi mütevatir olduğu gerekçesiyle reddedenlerin ikinci kısmı ise âhâd haberi itikatta ve haberlerde delil kabul etmeyip fikhî hükümlerde delil kabul edenlerdir. Bunlar hem kadim hem çağdaş akılcı ekolden kimselerdir. Delilleri şöyle özetlenebilir: İtikat ancak yakın üzerine bina edilir, âhâd ise zan ifade eder. Bu sebeple şu sahîh hadisi reddetmişlerdir: “Siz şu ayı gördüğünüz

⁹ el-Haşr 59/7.

¹⁰ en-Nisâ 4/64.

¹¹ en-Necm 53/28.

¹² Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris b. Abbâs eş-Şâfiî, *er-Risâle*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Kahire: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1357/1938), 401-457.

¹³ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris b. Abbâs eş-Şâfiî, *Cimâu'l-ilm* (San’a: Dâru'l-Âsâr, 1423/2002), 61.

gibi Rabbinizi açıkça göreceksiniz. O'nu görmekte hiçbir sıkıntı yaşamayacaksınız.¹⁴

Cumhur ulemâ bu delili tartışmış, akaidi usul ve fûrû olmak üzere ikiye ayırmıştır. Aslı konular ancak kat'î delille sabit olur.¹⁵ Fûrû ise zannı kabul eder. Buna şu delilleri getirmişlerdir:

1. Hz. Peygamber'in sahabeden tek kişiyi sultanlara ve kabilelere itikadî ve fikhî konuları anlatmak üzere İslam tebliği için gönderdiği tevatüren sabittir. Bu delil bile haber-i vâhid inkârcılarına cevap olarak yeter.

2. Mutezile'den de bazı alimlerin bulunduğu cumhur ulemâ kitaplarında âhâd hadislerin itikatta delil olduğunda icma etmişlerdir. İtikadî meselelerde âhâd haberleri delil olarak kullanmayan tek bir kelam, tefsir yahut hadis kitabına rastlamamız mümkün değildir.

II.3. Delil: Hadisin Kur'ân'ı Kerîm'le Çelişmesi

Bu iddia onların birçok örnek vererek yaygın olarak öne sürdükleri bir argümandır. Ancak sahîh hadisin Kur'ân'a gerçek manada muhalif olması mümkün değildir. Muhaddisler de Kur'ân'la çelişen tek bir hadisi sahîh saymamışlardır. Bu iddia sahipleri ise hadisle Kur'ân arasında bir tearuzun olacağını iddia etmede acele edip alimlerin yaptığı gibi ikisinin arasını tevfik etmeye çabalamazlar.

Buna örnek olarak gaybdan haber veren hadisleri, gaybı yalnızca Allah'ın bildiğini öne sürerek tenkid ederler. "Gaybı O bilir, gizlisini kimseye açmaz,"¹⁶ ayetini delil gösterirler ancak hemen sonraki "Ancak elçi olarak seçtiği başka,"¹⁷ ayetini görmezden gelirler.

Reddettikleri gayb hadislerinin en meşhurlarından biri şudur: "Allah toprağı cumartesi, dağları pazar, ağaçları pazartesi, mekruh şeyleri salı, nuru çarşamba günü yaratmış, binek hayvanlarını perşembe günü yaymış ve Âdem'i cuma günü ikindi vaktinden sonra gündüzün en son saatinde en son mahlûk olarak yaratmıştır."¹⁸ Kur'ân yaratılış günlerinin altı gün olduğunu bildirirken mezkur hadiste yedi gün olarak zikredildiği için gerçek bir çelişki olduğunu söylerler. Bazı alimler bu hadisle Kur'ân arasını şöyle tevfik etmişlerdir: Mezkur hadis, ayette zikredilen altı güne ek olarak Adem'in yaratılışının yedinci

¹⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Cu'fi el-Buhârî, *el-Câmi'u's-şahîh* (Bulak: el-Matbatu'l-Kübrâ el-Emiriyye, 1311/1894), "Mevâkîtu's-şalât", 17 (No. 529); Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî Müslim, *el-Câmi'u's-şahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki (Kahire: İsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şürekâuhû, 1374/1955), "Mesâcid", 211.

¹⁵ Akaidin aslı konularını inkâr edenler kafir olduğu için bunların, sübutu ve delaleti kat'î delillerle sabit olması gerekir. Akaidin fûrûsu ise böyle değildir. Nitekim sahâbe de "Rasûlullah (s.a.s.) mi'râda Allah'ı görmüş müdür?", "Ailesinin ağlaması sebebiyle ölüye azap edilir mi?" gibi bazı fûrû konularda ihtilafa düşmüştür.

¹⁶ el-Cin 72/26.

¹⁷ el-Cin 72/27.

¹⁸ Müslim, "Şifâtü'l-kıyâme ve'l-Cenne ve'n-Nâr", 2789.

günde olduğunu bildirmişti; çünkü Adem'in yaratılışı ayette zikredilmemiştir. Bizim tercih ettiğimiz görüş ise şudur: Hadis yeryüzünün yaratılışının son iki günü hakkında ayrıntıları dile getirmiştir. Başka bir çalışmamızda bu konudaki delilleri serdettik.¹⁹

II.4. Delil: Hadisin Kendisinden Daha Sahih Bir Hadisle Çelişmesi

Sahih hadisin daha sahih bir hadisle gerçekten çelişmesi mümkün değildir. Eğer çelişiyorsa hadis şaz demektir. Ancak bu iddiayı ileri sürenler iki hadis arasında gerçek tearuz ile görünüşte olan tearuzu ayırmaya çalışmadan ve alimlerin hadisler arasındaki tearuzu giderme yöntemlerini zikrettikleri kitaplara müracaat etmeden sahih hadisi başka bir hadise muhalefet ettiğine dair en ufak bir şüpheyle reddederler.

Burada iki hadis arasındaki çelişkiyi gidermede takip edilmesi gereken metodları zikretmemiz gerekir:

Alimler, hadisler arasındaki tearuzu gidermede farklı yöntemler takip etmişlerdir. Hangi metodun önceleneceği konusunda öne sürdükleri farklı görüşleri muhtelifü'l-hadis ilminde açıklamışlardır. Biz de daha önce yayımlanmış bir makalemizde bu hususta tercih ettiğimiz görüşü açıklamıştık. Tearuzu gidermede bizim takip ettiğimiz metod sırasıyla şöyledir:²⁰

1. Hasen li-gayrihi bile olsa hasenden daha düşük mertebedeki zayıf hadis reddedilir.

2. Sarih nesih Hz. Peygamber'den ya da bir sahabiden açıkça bildirilmiş nesihdir. Sarih nesih ile tarih aracılığıyla bilinen neshi ayırmak gerekir. Eğer nesih sarihse cem' ve te'lîfe başvurmak doğru olmaz.

3. Cem' ve te'lif tercihten öncedir. Çünkü iki hadisin birden kullanılması birinin ihmal edilmesinden evladır.

4. Cem' mümkün olmadığı zaman tarih aracılığıyla bilinen neshe başvurulur. Çünkü cem' imkânı kalmamışsa gerçek bir çelişki var demektir ve iki hadisten nasih ve mensuhu tespit etmemiz durumunda tearuz, nesih ile giderilir.

5. Son yöntem olarak tercihe başvurulur. Muhaddisler nezdinde bilindiği üzere hadisler arasında tercihte bulunmanın pek çok yolu vardır.

Çelişen iki hadis arasındaki ihtilafın bu yöntemlerden herhangi biriyle giderilmemesi mümkün değildir. Ancak kendinden daha sahih hadisle çeliştiği gerekçesiyle hadisi reddeden kimseler, zikredilen bu ilmi metoda uymadan, âlimlerin konu hakkındaki görüşlerini de dikkate almadan hadisin inkârında acele etmektedirler.

Bu konuda pek çok örnek zikretmişlerdir. Bu hadislerden biri de şudur:

¹⁹ Malaya Üniversitesi Beyân Dergisi 9 (2011).

²⁰ Şeref el-Ķudât, "İlmü'l-muhtelifü'l-hadis, usûlühü ve ĳavâ'idühü", Ürdün Üniversitesi Dirâsât Dergisi 27/2 (2001).

“Uğursuzluk, safer ve hâme yoktur,”²¹ hadisinin “Hasta develeri olan bir kimse, sakın develerini sağlıklı develeri olan kimsenin yanına götürmesin,”²² sahîh hadisiyle çeliştiğini iddia ederler. Oysa bulaşıcılıktan kastedilene açıklayan başka birçok hadis vardır.

Bu hadis bir şeyden haber verdiği için hadiste nesih olması mümkün değildir. Çünkü haber hadislerinde nesih olmaz. Bu iki hadisin arasını bulmada alimler muhtelif görüşler öne sürmüştür. Bunların en önemlileri şunlardır:

1. Hadis, bulaşıcılığın kendi başına etkili olduğunu reddeder ve hadisin anlamı şudur: Allah'ın izni olmadıkça bulaşıcılık yoktur; çünkü o bir vesiledir ve kendi başına etkili değildir. Bu nedenle sağlıklı bir insan hasta bir insanla temas edince hastalık ona bulaşmayabilir.

2. Hadisteki lâ edatı nefiy değil nehiy ifade eder. “Hac sırasında kadına yaklaşmak, günaha sapsak ve tartışıp çekişmek yoktur,”²³ ayetinde olduğu gibi yasaklamaya işaret eder. Ayet bunların varlığını reddetmez aksine bunları yapmaktan sakındırır. Aynı şekilde mezkur hadis de bulaşıcılıktan sakındırır, onun varlığını inkâr etmez. Hasta kimsenin sağlıklı kimseye yaklaşmasını yasaklar. Aynı şekilde sağlıklı birinin de hastaya yaklaşıp hastalık kapmaması için onu sakındırır.

3. Bulaşıcılık yoktur hadisi hastalıklardaki genel bir kuralı açıklar. Şöyle ki çoğu durumda hastalıklarda kesin bir bulaşıcılık yoktur. Kalp-damar hastalıkları, sinir sistemi hastalıkları, vitamin ve protein eksikliği ve hormon hastalıkları gibi. Ancak mezkûr hadisler istisnâî durumlara işaret eder. Tüm hastalıklar içinde bulaşıcılık oranı %10'a ulaşmaz. Çoğu hafif semptomlar gösterir ve %1'den azı ciddi semptomlar göstermez.²⁴

II.5. Delil: Hadisin Akılla Çelişmesi

Sahîh hadisle akıl arasında gerçek bir çelişkinin olması mümkün değildir. Muhaddisler hadislerin tespitinde ve anlaşılmasında akli kullanmışlardır. Hadis usulü de tamamen akli bir ilim olup nakle dayalı bir ilim değildir. Hadis âlimleri, hadisle akıl arasındaki gerçek bir tearuzu metinde illet olarak kabul etmişlerdir. Bu durumu mevzu hadisin alametlerinden biri olarak veya en azından zayıf hadis olarak kabul etmişlerdir.

Bu delili öne sürenler, sahîh hadis ve akıl arasını tevfiik etmeden ve bu konuda âlimlerin sözlerini dikkate almadan en ufak şüpheyile akılla çeliştiği gerekçesiyle hadisi inkâr etmektedirler. Bu argüman aslında Mutezile gibi kadim akılcı ekol başta olmak üzere çok eskiden beri dile getirilmekte olup günümüzde de akılcı ekol mensupları bu delili kullanmaktadır.

²¹ Buhârî, “Tıb”, 25 (No. 5387); Müslim, “Selâm”, 2220.

²² Buhârî, “Tıb”, 45 (No. 5437); Müslim, “Selâm”, 2221.

²³ el-Bakara 2/197.

²⁴ Muhammed Ali el-Bâr, “*Ebhâs ü fi'l-advâ ve't-tıbbi'l-vikâi*”, İcâz İlmi Sempozyumu (Mekke: Hey'etü'l-icâzi'l-ilmî, 1987), 28.

Bu konudaki önemli kaideleri zikretmek gerekir:

1. Salt bir akıl yoktur, ancak göreceli akıl vardır. Yani benim aklım, senin aklın, onun aklı gibi ve herkesin aklı birbirinden farklıdır. Her insanın aklı aslında onun kendi görüşünü ifade eder. Akıl ile görüş arasında ise büyük fark vardır. Aklım bildiklerimden, bilmediklerimden, alışkanlıklarımdan ve hatta hevamdanda etkilenir. Başka bir deyişle görüşüm kendi zannımdır ve bu görüşüm bütün akılların ittifak ettiği bir şey olmadığı sürece aklın kesin olarak hükmettiği bir şey değildir. Akılların hakkında ihtilafa düştüğü şey, görüş olmaktadır. Muhaddislerin bütün akılların kabul ettiği bir şeyle çelişen bir hadisi sahîh kabul ettikleri vaki değildir. Ancak bir hadis, görüşle çeliştiğinde ise reddedilmez.

2. Aklın verdiği hükümler üç türdür:

a. Akli açıdan vacip olanlar: Aklın, zorunlu olarak varlığına hükmettiği şeylerdir. Her hâdisin bir muhâdisinin olması ya da her fiilin açık ya da gizli bir failinin olması gibi. Bu tür hükümler şüphesiz ki hadislerde de vardır.

b. Akli açıdan mümkün ya da caiz olanlar: Aklın, bir şeyin varlığı ve yokluğunun mümkün olmasına hükmetmesidir. Çoğu meselede bu hüküm geçerlidir. Dolayısıyla hakkında hiçbir hadisin varid olmadığı şeyler aklen mümkündür. Bu tür aklen mümkün olan meselelerde sikaların rivayet ettiği bir hadis varid olduğunda ise bu durum meseleyi daha da kuvvetlendirir. Öyleyse neden doğru haberin desteklediği mümkün bir meseleyi reddediyoruz da hiçbir haberin desteklemediği başka mümkün bir meseleyi kabul ediyoruz?

c. Akli açıdan imkânsız olanlar: Aklın -görüşün değil- bir şeyin varlığının imkânsızlığına hükmetmesidir. Bu tür hükümler hiçbir hadiste varid olmamıştır.

3. Akli açıdan imkânsız olup, âdeten ve şer'ân imkânsız olmayan ve de garip olmayan durumlar:

a. Aklen imkânsız olan şeyin meydana gelmesi mümkün değildir. Aslında aklın onu tasavvur etmesi bile imkân dâhilinde değildir. Kişinin aynı yer ve zamanda hem bulunması hem bulunmaması ya da çocuğun babasından büyük olması gibi. Bu tür hükümlerin herhangi bir hadiste varid olması mümkün değildir.

b. Âdeten imkânsız olan şeylerin tasavvur edilmesi mümkündür. Aslında meydana gelmesi de mümkündür ancak nadiren olur. Mucize, keramet, istidrac gibi olağanüstü durumlardır ve bunların Kur'ân ve sünnette örneği çoktur. Âdeten imkânsız olan şeyleri içeren hadislerin zayıf kabul edilmesi doğru değildir. Çünkü bu kimselerin mucizeleri ihtiva eden ayetleri de aynı şekilde zayıf görmesi gerekir.

c. Şer'ân imkânsız olan şeylerin dinde var olması mümkün değildir. Zulmün kabul edilmesi, insanın güç yetirebileceğinden fazlasıyla yükümlü tutulması gibi şer'ân mümkün olmayan durumlar naslarda varid olursa nas sahîh değildir. Pek çok şüpheli, kasıtlı olarak veya cehaletten dolayı bunları birbirine

karıştırır.

d. Aklen ve âdeten mümkün olan garip durumlar ise nadiren meydana gelirler. Örümcek adamın cam binalara tırmanması gibi bu tür garip durumları günümüzde video kesitlerinde görmekteyiz. Eğer videolarda görmemiş olmasak var olmasını imkânsız kabul ederiz. Bu gibi garip durumların hadislerde bulunması hadisin zayıf olmasını gerektirmez.

4. Akli hükümlerde yenilik söz konusu olmaz. Mümkün olan kıyamete kadar mümkün, zorunlu olan zorunlu, imkânsız olan da imkânsız olarak kalacaktır. Bu tür akli hükümler, eskiden insanların gözünde imkânsız olup da bugün mümkün hale gelen hükümler gibi değildir. Dolayısıyla asırlar boyunca muhaddislerin akılla çelişen hadisleri sahih kabul ettikleri iddiası, onları akılcı davranmamakla itham etmek demektir. Oysa hadis ilimlerinin tamamı akli ilimlerdir.

5. Akıl ve nas arasındaki ilişki üç türdür:

a. Akli hükümlerin naslara uygun olması: Zenginlerden zekat alıp fakirlere vermek gibi. Fakirden alıp zengine vermek, zenginden alıp zengine vermek veya fakirden alıp fakire vermek ise aklın kabul etmeyeceği durumlardır. Hadislerde en fazla varid olan bu tür hükümlerdir.

b. Akli hükümlerin naslarla çelişmesi: Bu durum aklın nasları anlamadığı ya da hikmetini kavrayamadığı anlamına gelmez. Aksine nassın akılların ittifak ettiği şeylere zıt olmasıdır. Yani akli açıdan imkânsız olmasıdır. Bu tür hükümler hiçbir sahih hadiste varid olmamıştır.

c. Aklın nötr/tarafsız kaldığı hükümler: Akıl bu tür hükümleri kabul eder. Ancak önceden bu hükümlerin tersine bir nas varid olduysa akıl bunu da kabul eder. Farz namazların rekat sayıları gibi. Bu tür hükümler hadislerde sıkça vardır.

6. Hadis ilimlerinin tamamı akli ilimlerdir. Neredeyse diğer ilim dallarının hiçbiri böyle değildir. Hadisin anlaşılması titiz bir şekilde aklın kullanılmasıyla mümkünken nasıl olur da muhaddisler, akılla çelişen hadisleri sahih kabul ettikleri gerekçesiyle itham edilir! Akıl bayrağını taşımakla bilinen Mutezile ise, başkalarının aklını sınırlandırıp kendi görüşlerini dayatmaktadır.

7. Bir kısım nebevi hadislerin sübutu ve delaleti kat'îdir ancak çoğunluğunun sübutu zannîdir, bunların birçoğunun da delaleti zannîdir. Akli delillerin bir kısmı kat'î, çoğunluğu zannîdir. İki kat'î delilin çelişmesi mümkün değildir. Eğer zannî delil, kat'î delille çelişirse zannî kat'îye hamledilir. İki zannî delil çelişirse ikisinin arası tevfiik edilir. Eğer tevfiik mümkün olmazsa iki zanniden biri tercih edilir. Bu metod hadis alimlerinin kullandıkları titiz ve ilmî bir yöntemdir.

Akılla çeliştiği gerekçesiyle birtakım hadisleri inkâr edenlerin verdikleri örneklerden biri şu hadistir: *يُؤْتَى بِالْمَوْتِ كَهَيْئَةِ كَيْشِ أَمْلَحٍ، فَيَنَادِي مُنَادٍ: يَا أَهْلَ الْجَنَّةِ، فَيَسْرِبُونَ، وَيَنْظُرُونَ، فَيَقُولُ: هَلْ تَعْرِفُونَ هَذَا؟ فَيَقُولُونَ: نَعَمْ، هَذَا الْمَوْتُ، وَكُلُّهُمْ قَدْ رَأَاهُ. ثُمَّ يَنَادِي: يَا أَهْلَ النَّارِ، فَيَسْرِبُونَ وَيَنْظُرُونَ، فَيَقُولُ: هَلْ تَعْرِفُونَ هَذَا؟ فَيَقُولُونَ: نَعَمْ، هَذَا الْمَوْتُ، وَكُلُّهُمْ قَدْ رَأَاهُ، فَيَذْبَحُ. ثُمَّ يَقُولُ:*

.“Kıyamet günü ölüm, alaca bir köç suretinde getirilir. Ey cennet ahali! Sizler bunu tanıyor musunuz? denilir. Cennetlikler hemen başlarını kaldırıp bakarlar ve evet bu ölümdür, derler. Sonra: Ey Cehennem ahali! Sizler bunu tanıyor musunuz, diye sorulur. Onlar da başlarını kaldırarak bakarlar ve evet bu ölümdür, derler. Bunu takiben köçün kesilmesi emrolunur ve derhal boğazlanır. Bundan sonra ey cennet halkı, cennette ebedi yaşayacaksınız, artık ölüm yoktur ve ey cehennem halkı, sizler de ebedisiniz, artık ölüm yoktur, denilir.”²⁵ Çünkü ölüm arazdır ve araz için ölüm muhaldir.²⁶

Bu iddiaya şöyle cevap verilir: Birçok nassın delalet ettiği üzere amellerin cisimleştirilip tartılması gibi kıyamet gününde Allah birçok arazı cisimleştirecektir. Şu hadis bunun örneğidir: “Kur’ân-ı Kerîm’i okuyun. Zira Kur’ân, kendini okuyanlara kıyamet günü şefaathçi olarak gelecektir. Zehraveyn’i yani Bakara ve Âl-i İmran surelerini okuyun! Çünkü onlar kıyamet günü, iki bulut veya iki gölge veya saf tutmuş iki grup kuş gibi gelecek, okuyucularını müdafaa edeceklerdir.”²⁷

Ölümün cisimleştirilmesi ve gerçekten boğazlanması açıktır ve aklen imkânsız değildir. Bazıları ne kadar tevil etmeye çalışsa da bu mümkün değildir. Çünkü hadis şöyle buyurmaktadır:

1. *يُوتَى بالموت*/Ölüm getirilir: Bir şeyin getirilmesi onun araz olmadığına işaret eder.
2. *على هيئة*/Şeklinde: Cisim olduğunu gösterir. Çünkü arazların şekli yoktur.
3. *كباش*/ Keçi: Koyunun erkeğidir. Yani belirli bir hayvan türüdür ve araz olması mümkün değildir.
4. *ألمح*/Alacalı: Köçün siyah kafasının üst kısmında beyazlık olmasıdır. Bu özellik ancak cisimlerde olur.
5. *يذبح*/Boğazlanır: Cisim olduğuna araz olmadığına delalet eder.

Tüm bunlar, hadisin mecaz olmadığını ve ölümün araz olmayıp ahirette gerçek cisim olarak köç şeklinde getirileceğini gösterir.

II.6. Delil: Hadisin Bilimle Çelişmesi

Bu da eski bir delil olup günümüzde bilimdeki büyük ilerlemeyle kullanımı artmıştır ve sahîh hadisleri bilimsel teorilerle zayıf saymaktadırlar. Genel olarak İslam, özel olarak da hadisler modern bilimle çelişir mi sorusu zamanımızda öne çıkmaktadır. Bu soruya evet ya da hayır olarak cevap vermektense şu ayrıntıları zikretmek gerekir:

²⁵ Buhârî, “Tefsir”, 19/1 (No. 4730); Müslim, “Cennet”, 2849.

²⁶ Ebü'l-Hasen Kâdî'l-kudât Abdülcebbâr b. Ahmed b. Abdülcebbâr el-Hemedânî Kâdî Abdülcebbâr, *Şerhu'l-Uşûli'l-ğamse*, thk. Semîr Mustafa Rebâb (Beyrut: Dâru lhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 1422/2001), 370.

²⁷ Müslim, “Şalâtü'l-müsâfirîn”, 804.

1. Şer'î nasların bir kısmının sübutu kat'î, bazısının zannîdir. Yine bir kısmının delaleti kat'î, bazısının zannîdir. Eğer nassın sübutu ve delaleti kat'îyse şer'î bir hakikat ifade eder; fakat sahîh bir nassın sübutu ve delaleti zannî olursa şer'î bir zan ifade eder.

2. Deneysel bilimler de böyledir ve bu mesele şu şekilde sınıflanır:

a. Müşahede veya mülâhaza, âlemin şahit olduğu ve açıklanmaya ihtiyaç duyan durumdur. Eşyanın yere düşmesi buna örnek olarak verilebilir.

b. Faraziye, belirli bir olguyu açıklayan ihtimallerden biridir ve doğruluğu henüz tecrübe edilmemiştir.

c. Nazariye, ilmî delillerle tercihte bulunulan ve geçerliliğinin ilmî delillerle doğrulanmadığı durumdur. Dolayısıyla aynı olguyu açıklayan birden fazla teori olabilir.

d. Bilimsel gerçekler, içinde şüphe barındırmayacak şekilde tecrübe sonucu doğruluğuna ulaşılan durumlardır. Dolayısıyla uzmanlar belirli bir olgunun açıklanmasında görüş birliğe varırlar.

Nazariye ilmî zan ifade ederken, faraziyenin ilmî bir değeri yoktur. Bilimsel gerçekler ise kat'îlik ifade eder.

3.Sahîh hadis bilimle çelişir mi, çelişirse hangisini önceleriz, sorusuna şöyle cevap verilir:

a.Şer'î hakikatin ilmî hakikate aykırı olması mümkün değildir. Bunun tek bir örneği yoktur. Çünkü şer'î hakikatleri de kaniat kurallarını da Allah belirlemiştir ve bu ikisinin çelişmesi söz konusu olamaz.

b. Şer'î hakikat, ilmî zanla çelişebilir. Bu durumda şer'î hakikat öncelenir. Çünkü kat'îdir ve kat'î olan, zanna öncelenir.

c. Şer'î zan, ilmî hakikatle tearuz edebilir. Bu durumda ilmî hakikat öncelenir. Çünkü kat'îdir ve kat'î olan zanna öncelenir.

d. Şer'î zan, ilmî zanla tearuz edebilir. Bu durumda bize göre yapılması gereken iki zannî durumu taassuptan uzak tarafsız şekilde ele alıp daha kuvvetli olanı incelemektir.

Bu delili öne sürenler şu sahîh hadisi örnek verirler: "Güneş battığı sırada Rasûlullah (s.a.s.) Ebû Zer'e Şu güneş nereye gidiyor, biliyor musun? dedi. Ben, Allah ve rasûlü bilir, dedim. Şöyle buyurdu: Arş'ın altına secde yapmaya gider, bu maksadla izin ister, kendisine izin verilir. Secde edip kabul edilmeyeceği, izin isteyip izin verilmeyeceği zamanın gelmesi yakındır. O vakit kendisine: Geldiğin yere dön! denir. Böylece battığı yerden doğar."²⁸ Bu hadiste bir kısmı ilmî olmak üzere birçok problem görürler. Araştırmanın sınırlarını aşmaması için tek bir ilmî problemi zikredeceğiz. Hadis, güneşin doğuşu ve batışının güneşin dünya etrafında dönmesinden kaynaklandığını belirtir. Çünkü hadiste

²⁸ Buhârî, "Bed'ül-halk", 4 (No. 3027); Müslim, "İmân", 250.

güneşin batışı gitmesiyle tarif edilmiştir. Oysa bilim, güneşin doğuş ve batışının dünyanın kendi eksenini etrafında dönmesinden kaynaklandığını açıkladığı için hadis sahih değildir.

Ancak mezkur hadis bu kimselerin anladığını söylemez. Hadisin delaleti zannîdir ve birden fazla manayı ifade edebilir. Hadis, güneşin dünya etrafında döndüğünü belirtmez. Batışı esnasında gittiğini söyler ve bu gidiş gözün müşahede ettiği gibidir, gerçekte vaki değildir. Bunun zorlama bir yorum olduğu düşünülebilir. Ancak günümüzde uzay bilimciler dahi -güneşin doğuş ve batışının dünyanın kendi eksenini etrafında dönüşünden kaynaklandığını bilmelelerine rağmen- güneşin batışını hadiste zikredildiği gibi ifade ederler. Güneş doğdu, güneş battı şeklinde söylerler. Yani doğuş ve batışı güneşe nispet ederler. Bundan maksat gözün gördüğü gibi olmasıdır.

II.7. Delil: Duyuların İdrak Edemediğini Reddetmek

Bu da eski bir şüphe olup sadece duyular, laboratuvarlar ve aletler aracılığıyla ispat edilenleri kabul eden materyalist düşüncenin yayılmasıyla daha fazla dile getirilmeye başlanmıştır. Bu durum, şehâdet âlemindeki maddi şeyler hakkında bile geçerli değilken gayb âlemi için nasıl kabul edilir. İnsanlar -mesela- ruhun varlığında ittifak ederler ama bu ruh, hiçbir duyu veya aletle algılanamaz. Kur'ân'a inananlar, duyular ve aletler aracılığıyla idrak edemedikleri halde melekler ve cinler âleminin mevcut olduğunu bilirler.

Duyularımızla algıladıklarımızın mevcut olduğu doğrudur fakat duyularımızla algılamadıklarımızın mevcut olmadığını söylemek doğru değildir. Delillerin çok olduğu bilinmektedir ve duyular da bu delillerden sadece biridir. Yani duyularla kanıtlanmayan bir şey akılla veya doğru haberle kanıtlanabilir.²⁹

Bu delil sahiplerinin inkâr ettikleri hadislerden biri de tevatürüne rağmen kabir azabı hadisleridir. Yaklaşık kırk sahabiden nakledilmiştir.³⁰ İddiaları şudur: Ölen kişiyi mezarında görüyoruz ve bu haldeyken nasıl olur oturtulup sorguya çekilir ve demir çekiçle vurulur da üzerinde bir iz görülmez? Âlimler buna şöyle cevap vermişlerdir: Bu durum imkânsız değildir çünkü benzeri uyuyan kişi için de geçerlidir. Zevk ve acı çekerken biz hissetmeyiz. Aynı şekilde uyanık kişi de duyduğu veya düşündüğü şeylerden zevk ve acı hisseder ancak etrafındakiler bunu göremezler.³¹

Nitekim bilim insanı gözünün sadece belirli ışınlar dahilinde gördüğünü, tüm kızılötesi ve morötesi ışınları göremediğini, aynı şekilde insan kulağının

²⁹ Ali et-Tantâvî, *Ta'rîfun 'âm bi-dîni'l-İslâm* (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1404/1984), 47-55.

³⁰ bkz. Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *İs bâtü azâbi'l-kabr*, thk. Şeref el-Kudât (Amman: Dâru'l-Furkân, 1403/1983).

³¹ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *el-Minhâc fî şerhi Şaḥîhi Müslim b. el-Haccâc* (Beirut: Dâru lhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1392/1972), 17/201.

yalnızca 30-80 desibel arasındaki sesleri duyduğunu ve dolayısıyla birçok hayvan ve kuşun, insanın görmediklerini gördüğünü ve duymadıklarını duyduğunu doğrulamaktadır. Bizim görmememiz veya duymamamız onun var olmadığının kanıtı değildir.

İnsan gözü de mikrop, virüs gibi mikroorganizmaları görmez ve on yedinci yüzyılda mikroskopun icadı olmasaydı bunların varlığından haberimiz olmayacaktı. Karşımızda duran hastayı öldüren bu mikropları görmeyiz ve belki de hastanın kendisi de bunların hiçbirini hissetmez.³² Kaç kişi gerçek fiziksel - manevî değil- acı çeker, sanki başı acıdan neredeyse patlayacakmış gibi hissederek de biz bunu örneğin acı içinde çığlık atmadıkça görmez veya hissetmeyiz.

II.8. Delil: Hadisin Makâsidü'ş-şerîa ile Çelişmesi

Makâsidü'ş-şerîanın kaynağı Kur'ân ve sünnet oluşu için bu iddia aslında hadisin Kur'ân-ı Kerîm ve sahîh hadislerle çelişmesi demektir. Ancak birçok tenkitçi bu delili özel olarak zikrettiği için ayrı ele alınması gerekir.

Son dönemde sıklıkla dile getirilen delillerden biridir. Makâsidü'ş-şerîadan birine aykırı olan bir hadisin hadis âlimleri tarafından sahîh görülmesi hiç şüphesiz mümkün değildir. Ancak bu delili öne sürenler, hadislerle makâsidü'ş-şerîa arasında bir tearuz olduğunu ispat etmekte aşırıya kaçarlara ve en ufak bir şüphyle hadisi reddetmekte acele ederler.

Bu iddiayı dile getirenlerin zikrettikleri örneklerden biri de Hz. Aîşe'den rivayet edilen şu sahîh hadistir: "Aîşe (r.a.)'ın yanında namazı bozan hallerden bahsedildi. Köpek, eşek ve kadının erkeğin namazını bozacağını söylediler. Bunun üzerine Aîşe (r.a.) şöyle tepki gösterdi: Bizi köpek yerine mi koydunuz! Oysa ben, kible ile Nebi (s.a.s.) arasında yatakta yatarken O'nun namaz kıldığını gördüm."³³

Hadisin kadına bir nevi hakaret içerdiğini ve makâsidü'ş-şerîadan birinin insana saygı duymak da dâhil olmak üzere maddi ve manevi olarak nefsi korumak olduğunu, hadisin ise kadını bazı hayvanlarla bağdaştırdığı için Allah'ın kadın ve erkek farketmeksizin insanı şereflendirmesiyle çeliştiğini iddia ettiler.

Bu iddiaya iki yönden cevap verilir:

1. Mezkur hadis Cabir, Enes, İbn Abbas, Ebû Hüreyre, Ebû Saîd, Ebû Zer ve Abdullah b. Mugaffel dahil olmak üzere birçok sahabîden merfû olarak rivayet edildiği için hadisin merfû olduğu reddedilemez.
2. Kadına hakaret içerdiği iddiası ise şu sebeplerden doğru değildir:
 - a. Cumhura göre hadiste zikredilen namazın bozulması namazın iptali an-

³² Abdullah el-Kasimî, *Müşkilâtü'l-eḥâdisi'n-nebeviyye ve beyânuhâ*, thk. Halîl el-Meyis (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1405/1985), 17.

³³ Buhârî, "Sütretü'l-muşallî", 16 (No. 514); Müslim, "Şalât", 270.

lamına gelmemekte, aksine huşunun bozulması demek olup hadiste geçen namazı bozan durumlar birer örnektir ve sadece bunlarla sınırlı değildir. Yabancı bir kadının namaz kılan erkeğin önünden geçmesi dikkatini dağıtıp huşusunu bozar, bu bilinen fitrî bir durumdur ve kadına hakaret içermez.

b. Birçok rivayette zikredildiği üzere “Kadın erkeğin namazını bozar”,³⁴ kadının namazını değil. Bundan erkeğin de kadının dikkatini dağıtıp huşunu bozacağı gerekçesiyle kadının namazını bozacağı anlaşılır. Yani köpek, eşek ve erkek kadının namazını bozar ve bu erkeğe hakaret içermez.

c. Arapça’da atf harfi zikredilenlerin belirli bir konuda ortak olmalarını gerektirir. Hadiste kadına hakaret olmayıp sadece namazı bozacağı belirtilmiştir. Atf harfinin hakaret anlamına gelmediğinin delili “Görmez misin göklerde ve yeryüzünde bulunanlar; güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanların birçoğu hep O’na secde etmektedir!”³⁵ ayetidir. Salih müminlerin kastedildiği “insanlardan çoğu” ifadesi hayvanlara atf ile verilmiş ve hayvanlar, insanlardan önce zikredilmiştir. Dolayısıyla ayetten secde eden müminlere hakaret edildiği mi anlaşılır!

II. 9. Delil: Hadisin Şeriatın İlkeleriyle Çelişmesi

Şeriatın ilkelerinin kaynağı da Kur’ân ve sünnet olduğu için hadisin şeriatın ilkeleriyle çelişmesi, Kur’ân ve sünnetle veya makâsidü’ş-şerîa ile çelişmesi anlamına gelir. Tenkitçiler bu konuyu özel başlıklarda ele aldıkları için bu delilin müstakil olarak zikredilmesi gerekir.

Bu konuda şu hadisi örnek vermişlerdir: “Bir adam, Rasûlullah (s.a.s.)’ın bir ümmüveledi (kendisinden çocuk doğurmuş bir cariyesi) ile itham edilmişti. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s.) Ali’ye: Git ve onun boynunu vur, bu yurdu. Ali (r.a.) ona gidince onun bir kuyu içerisinde serinlemekte olduğunu görünce ona: Çık dedi ve elini ona verip dışarı çıkardı. Onun erkeklik organı olmayan mecbub birisi olduğunu görünce ona ilişmedi.”³⁶ Henüz savunması dinlenmeden, kanıtlanmamış bir suçla bir kişinin idam cezasına çarptırılması mümkün değildir.³⁷

Delil olmaksızın verilen bir hükmün adalet esaslarına aykırı olduğunda şüphe yoktur, ancak hadisin sıhhatinden şüphe duyanlar, bu hadiste özetle-

³⁴ Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaût - Muhammed Kâmil (Amman: Dâru’r-Risâle el-Âlemiyye, 1430/2009), “Şalât”, 110 (No. 701) -Ebû Dâvûd hadisi sahih görmüştür-; Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1421/2001), 35/250 (No. 21323).

³⁵ el-Hac 22/18.

³⁶ Müslim, “Tevbe”, 2771.

³⁷ Muhammed el-Gazzâlî, *es-Sünnetü’n-Nebeviyye beyne ehli’l-fikh ve ehli’l-hadis* (Beyrut: Dâru’ş-Şürûk, 1410/1989), 29.

nenlerin bir kısmının detaylarının zikredildiği diğer rivayetleri gözden kaçırmışlardır. Hadisin başka bir rivayetinde “Eğer adamı kadının yanında görürsen öldür,”³⁸ ifadesi geçer. Diğer rivayetinde ise “Ya Rasûlullah! Gidince verdiğin emri aynıyla uygulayayım mı yoksa şahid, gaib olanın göremediklerini görür ilkesine göre mi hareket edeyim, dedim. Rasûlullah (s.a.s.): Şahid, gaib olanın görmediklerini görür ilkesine göre hareket edip hüküm ver, buyurdu,”³⁹ şeklinde yer almaktadır. Bu iki rivayet, Rasûlullah (s.a.s.)’ın Hz. Ali’yi delil olmaksızın hükmü uygulaması için değil, suçtan emin olup sonra hüküm verecek bir kadı olarak gönderdiğini göstermektedir. Dolayısıyla hadiste İslam’ın emrettiği adalet esaslarına ters düşen bir durum yoktur.

II. 10. Delil: Hadisin Vâkıyla Çelişmesi

Bu da kadim bir delildir. Şüphesiz sahîh hadis ile vâkıa arasında gerçek bir çelişki olması mümkün değildir. Belki de bu konuda verilen ilk örneklerden biri şu sahîh hadistir: “Her kim Allah’a kavuşmayı arzu ederse Allah da ona kavuşmayı sever. Her kim de Allah’a kavuşmaktan hoşlanmazsa Allah da ona kavuşmaktan hoşlanmaz. Aişe -veya eşlerinden bir başkası- bizler ölmekten elbette hoşlanmayız, dediler. Nebi (s.a.s.) onlara, mesele bu değildir, şöyledir buyurdu: Mümine ölüm hali gelince, Allah’ın o kuldan hoşnutluğu onun ikram ve ihsanı ile müjdelendir. Bu müjde üzerine artık ona kendisini karşılayacak hallerden daha sevimli bir şey olamaz. O anda Allah’a kavuşmayı arzu edip ister, Allah da mümin kuluna kavuşmayı sever. Fakat kâfir öyle değildir. Ona ölüm hali geldiğinde Allah’ın azabı ve cezası müjdelendir. O anda kâfire önündeki ölüm gibi hallerden daha çirkin bir hal olamaz ve Allah’a kavuşmaktan hoşlanmaz, Allah da ona kavuşmaktan hoşlanmaz.”⁴⁰ Hz. Aişe, hadisin vâkıyla çeliştiğini düşünerek sordu, Peygamber (s.a.s.)’in cevabı ise bu konuda açıktır.

Bu konuda örnek verilen hadislerden biri de İsra ve Miraç hakkındaki şu sahîh hadistir: “Beni sidretü’l-müntehâya götürdü. Bir de gördüm ki, sidr ağacının yemişleri (Yemen’in) Hecer (kasabası) testilerine benzer, yaprakları da fillerin kulakları gibidir ve dibinden iki zahir, iki batın olmak üzere dört nehir çıkıyordu. Cibril’e bunun ne olduğu sordum. Batın olanlar cennettedir; zahir

³⁸ Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Bezzâr, *el-Baḥrû’z-zehḥâr (el-Müsned)*, thk. Maḥfûz Abdurrahman Zeynullah (Medine: Mektebetü’l-’Ulûm ve’l-Hikem, 1430/2009), 2/237 (No. 634); Ebû Ca’fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısırî et-Tahâvî, *Şerḥu Müşkili’l-âsâr*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1415/1994), 12/473 (No. 4953).

³⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/62 (No. 628) (İbn Hacer ve Şuayb el-Arnaût bu rivayeti hasen olarak nitelendirdiler. Suyûtî, Zerkânî ve Elbânî ise sahîh kabul ettiler.); Bezzâr, *el-Müsned*, 2/227 (No. 634); Tahâvî, *Şerḥu Müşkili’l-âsâr*, 12/473 (No. 4953).

⁴⁰ Buhârî, “Rikâk”, 41 (No. 6142); Müslim, “Zikir”, 2684.

olanlar ise, Fırat ve Nil'dir, diye cevap verdi.⁴⁴¹ Başka bir rivayet şöyledir: "Seyhan, Ceyhan, Fırat ve Nil nehirleri cennet nehirlerindedir."⁴⁴² Bu hadisi tenkit edenler, kaynakları belli olan bu nehirlerin şu anda yeryüzünde mevcut olduğu gerekçesiyle cennet nehirlerinden olamayacağını dolayısıyla hadisin vâkıya aykırı olduğunu söylemişlerdir.

Buna çeşitli cevaplar verilmiştir ve en önemlileri şunlardır:

1. Bunlar İslam ülkelerinin en büyük nehirleridir⁴⁴³ ve İslam'ın bu bölgelere yayılacağı Peygamber (s.a.s.)'e müjdedir.

2. Bu nehirler, suyunun tatlılığı, güzelliği ve bereketi bakımından Cennet nehirlerine benzetilmiştir.⁴⁴⁴

3. Nehirler kaynağından çıkar ve akar sonra Allah Teâlâ'nın dilediği gibi yeryüzünden çıkar ve orada akar.⁴⁴⁵

4. Aynı isimde nehirler cennette de vardır⁴⁴⁶ ve hadiste geçen isim benzerlidir.

5. Nil ve Fırat, Peygamber (s.a.s.)'e temsili olarak gösterildi, böylece o iki nehri gördü.⁴⁴⁷

II. 11. Delil: Hadisin Tarihe Aykırı Olması

Bu da eski bir delildir. Öncelikle belirtmek gerekir ki sahîh hadisin sabit olmuş tarihî bir meseleye aykırı olması mümkün değildir. Bu konuda örnek verilen sahîh hadislerden biri şudur: "Ömrünün sonlarına doğru Rasûlullah yatsı namazını kıldırıldı. Selam verdikten sonra dönüp cemaate şöyle dedi: Bu gecenizi gördünüz mü? Yüz sene sonra bugün yaşayanlardan yeryüzünde hiçbir kimse kalmayacak."⁴⁴⁸ Müslim'deki rivayette "Vefatından bir ay önce" şeklinde geçmektedir. İddiaları şöyledir: Bu hadis kıyametin Peygamber (s.a.s.)'in vefatından en fazla yüz sene sonra -yani hicrî 110- kopacağını belirtir. Şu an hicrî 15. asırdayız ancak henüz kıyamet kopmadı.⁴⁴⁹

Alimler, hadisin yanlış anlaşıldığını çünkü "Vefatından bir ay önce Rasûlullah yatsı namazını kıldırıldı. Bugün hayatta olan hiçbir kimse yoktur ki,

⁴⁴¹ Buhârî, "Bed'ü'l-halk", 6 (No. 3207); Müslim, "İmân", 164.

⁴⁴² Müslim, "Cennet", 2839.

⁴⁴³ Ebü'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî Kâdî İyâz, *İkmâlü'l-Mulim bi-fevâ'id (fi şerhi Şahîhi) Müslim*, thk. Yahyâ İsmâil (Mısır: Dâru'l-Vefâ, 1419/1998), 8/372.

⁴⁴⁴ Ebü'l-Abbâs Ziyâuddin Ahmed b. Ömer b. İbrâhîm el-Ensârî el-Kurtubî, *el-Müfhim şerhu Şahîhi Müslim*, thk. Muhyiddin Dîb Müstü vd. (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1417/1996), 1/391.

⁴⁴⁵ Nevevî, *Minhâc*, 2/225.

⁴⁴⁶ Muhammed Enver Şâh Hüseyin Keşmirî, *Feyzü'l-bârî alâ Şahîhi'l-Buhârî*, thk. Muhammed Bedir 'Âlem (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1426/2005), 4/312.

⁴⁴⁷ Kasimî, *Müşkilâtü'l-eḥâdis*, 110.

⁴⁴⁸ Buhârî, "İlim", 41 (No. 116).

⁴⁴⁹ İsmâil el-Kürdî, *Nahvü tef'îli kavâ'idî naḳdi metni'l-hadis* (Dimaşk: Dâru'l-Evâil, 1423/2002), 185.

yüz sene sonra ölmemiş olsun, buyurdu,⁵⁰ sahîh rivayetinin, mezkûr hadisin kıyametin vaktinden değil, o dönemde hayatta olanlardan bahsettiğini ifade etmişlerdir.

Tarih de bu hadisi teyit etmektedir zira en son vefat eden sahabî Ebü't-Tufeyl Âmir b. Vâsile hicrî 110 yılında vefat etmiştir. Dolayısıyla hadiste tarihe aykırı bir şey yoktur. Aksine Peygamber (s.a.s.)'in doğruluğunun ve muhaddislerin yöntemlerinin titizliğinin bir başka delilidir. Çünkü hadis, sadece Allah'ın bileceği gelecekte haber veren icaz hadislerindedir.⁵¹

II. 12. Delil: Hadisin İcmâyla Çelişmesi

Bu da eski bir delildir. Gerçek şu ki, hadisin neshedilmesi veya icmânın aslında olmaması yahut hadisin yanlış anlaşılması gibi bir sebep dışında icmâ, sahîh bir hadisle çelişmez. Bu konuda örnek verilen sahîh hadislerden biri şudur: “Rasûlullah (s.a.s.)'ı mestlerine ve sarığına meshederken gördüm.”⁵² Hadisi tenkit edenlerin iddiaları şöyledir: Bu hadisle amel etmeyi, bu hadisi nesheden başka bir hadisi Rasûlullah (s.a.s.)'tan rivayet etmeden terk ettiniz.⁵³

Alimler buna, Peygamber (s.a.s.)'in sadece sarık üzerine meshetmediğini, aksine sarık ve saç perçemi üzerine meshettiğini söyleyerek cevap verdiler. Bu durum, “Peygamber (s.a.s.) mestlerine, başının ön kısmına ve sarığına meshetti,”⁵⁴ sahîh hadisinde açıkça zikredilmiştir. Dolayısıyla hadis, icmâya aykırı değildir.

II. 13. Delil: Hadislerin Örf ve Edebe Aykırı Olması

Bu delil öncekilerin tenkitlerinde nadiren dile getirilse de, zamanımızda genel örf aykırı olduğu söylenen bazı hadisler sıkça dile getirilmektedir. Hadis, hadisin varid olduğu şartlar ve o dönemde yaygın olarak bilinen edep kuralları doğru şekilde anlaşıldığı takdirde hiçbir sahîh hadisin muteber örf aykırı olmadığı görülecektir.

Bu konuda şu hadisi örnek vermişlerdir: “Rasûlullah (s.a.s.) bir kavmin çöplüğüne geldi orada ayakta idrar yaptı. Sonra su istedi ve abdest aldı.”⁵⁵ Bu hadis, insanların yakınında idrar yapmanın edebe aykırı olması gerekçesiyle tenkit edilmiştir.

Buna şu şekilde cevap verilir:

⁵⁰ Müslim, “Fezâilü's-ş-şahâbe”, 2538.

⁵¹ bkz. Mustafa es-Sibâî, *es-Sünne ve mekânetühâ fi't-teşri'i'l-İslâmî* (Beyrut: el-Mektebül-İslâmî, 1406/1985), 279-282.

⁵² Buhârî, “Vuđû”, 48 (No. 205).

⁵³ Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dineverî İbn Kuteybe, *Tevilü muhte-lifi'l-hadîs*, thk. Muhammed Abdürrahîm (Amman: Dâru'l-Fikr, 1416/1995), 238-240.

⁵⁴ Müslim, “Tahâret”, 247.

⁵⁵ Buhârî, “Vuđû”, 60 (No. 222); Müslim, “Tahâret”, 273.

1. O zamanlar evlerde tuvalet yoktu ve tuvalet ihtiyacının giderilmesi uygun olan herhangi bir yerde yapılıyordu.

2. Ayakta idrar yapmak, avret yerleri insanlara görünmediği sürece genel edebe aykırı değildir, aksine Şafîî'den rivayet edildiği gibi bazı kimseler bu şekilde bel ağrısından kurtulmuşlardır.⁵⁶

3. Peygamber (s.a.s.) zaruret veya acil bir ihtiyaç dışında bunu yapmazdı. Sahabeden bazısının yanında otururken idrara çıkmak isteyince evlerin yakınındaki çöplükten başka bir yer bulamadı. Oturursa üzerine pislik veya çamur bulaşmasından korkarak ayakta idrar yaptı.⁵⁷

4. Edep ve görgü kuralları, dönemden döneme ve ortamdan ortama değişiklik gösterir. Nitekim günümüzde umumi tuvaletlerde ayakta idrar için yerler bulunmaktadır. Dolayısıyla belirli bir ortamın ölçütlerini başka bir ortama uygulamak doğru değildir.

II. 14. Delil: İsrâiliyatı Reddetmek

Bu da eski bir delildir. Bazıları bu delili öne sürerek sahîh hadislerin reddedilmesinde aşırıya gitmiştir. Gerçek şu ki hadis âlimlerinin metodu İsrâiliyat'ı sahîh görmek değildir. Bu nedenle bu konuda doğru usulün konulması gerekmektedir.

1. İsrâiliyat, yahudi ve hıristiyanlardan rivayet edilenlerdir,⁵⁸ yani onlar aracılığıyla bize ulaşan rivayetlerdir. İsrailoğulları ile ilgili olan nebevî hadisler değildir. Kur'ân ve sünnette İsrailoğullarıyla alakalı pek çok şey zikredilmiştir. İsrâiliyat, yahudi ve hıristiyanlardan müslüman olanların Peygamber (s.a.s.)'den ya da sahabeden (r.a.) aktardıkları rivayetler değildir.

2. Şer'î ve aklî açıdan İsrâiliyat'ın hepsi kabul edilmez veya hepsi reddedilmez, aksine delillerle desteklenenler kabul edilir, delillerle çelişenler reddedilir. Delillerin desteklemediği veya reddetmediği İsrâiliyat hakkında ise tevakkuf edilir, ne tasdik edilir ne de yalanlanır. Bunun delili şu sahîh hadistir: "Ehl-i kitab, Tevrat'ı İbrânîce okuyor ve onu müslümanlara Arapça tefsir ediyorlardı. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: Ehl-i kitab'ı ne tasdik edin ne de yalanlayın. Sadece şöyle deyin: Biz Allah'a ve bize indirilene iman ettik."⁵⁹ İsrâiliyat, iman etmek veya tasdik etmek amaçlı değil, sadece bilgi için rivayet edilebilir.⁶⁰ "Beni İsrâil'den rivayet etmenizden bir sakınca yoktur,"⁶¹ sahîh hadisinde kastedilen de budur.

⁵⁶ Ebû Süleymân Hamd (Ahmed) b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb el-Hattâbî, *Meâlimü's-Sünen*, thk. Muhammed Râgîb et-Tabbâh (Halep: el-Matbaatü'l-İlmiyye, 1350/1932), 1/20.

⁵⁷ İbn Kuteybe, *Tevilü muhtelifi'l-hadis*, 88.

⁵⁸ Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*, 1396/1976, 1/121.

⁵⁹ Buhârî, "Tefsîr", 11 (No. 4215).

⁶⁰ Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*, 1/130.

⁶¹ Buhârî, "Enbiyâ", 50 (No. 3274).

3. Kitâb-ı Mukaddes'te, Kur'ân veya sünnette karşılığı olan bir metnin bulunması onun uydurma olduğunu değil, tahrif edilmediğini gösterir ki bunun Kur'ân-ı Kerîm'de ve sahîh hadislerde pek çok örneği vardır.

İsrâiliyat'tan olduğu gerekçesiyle tenkit edilen hadislerin en bilinen örneklerinden biri de "Hadisin Kur'ân'ı Kerîm'le Çelişmesi" başlığında zikredilen toprak hadisidir. Aralarında Buhârî'nin de bulunduğu bazı alimler bu hadisin İsrâiliyat'tan olduğu görüşündedir. Buhârî, bazı kimselerin Ebû Hüreyre'nin Ka'b'dan naklettiği rivayetin en sahîh olduğu görüşünde olduklarını belirtmiştir.⁶² Ancak muhaddislerin cumhuru bu hadisin İsrâiliyat'tan olmadığı aksine merfû olduğu görüşündedir. Bunun delilleri şunlardır:

1. Buhârî, bu görüşte olan kimselerin kim olduğunu belirtmemiştir. Bahsettikleri rivayetin ne olduğunu da zikretmemiştir ki rivayetin durumunu bilelim ve rivayeti Müslim'in rivayetiyle karşılaştırıp Müslim'in rivayetine öncelenmeli mi görelim.

2. Buhârî hadisin merfû olmadığına delalet eden şeyi zikretmemiştir.

3. Ebû Hüreyre, hadisi başkasından değil, doğrudan Peygamber (s.a.s.)'den aldığını, "Rasûlullah (s.a.s) elimi tuttu ve şöyle dedi: Allah toprağı cumartesi günü yarattı..." diyerek belirtirmiştir. Bu ifadenin doğrudan hadis almayı bildiren en güçlü ifadelerden biri olduğu bilinmektedir. Molla Ali el-Kârî şöyle demiştir: Rasûlullah elimi tuttu ifadesi Ebû Hüreyre'nin ona olan yakınlığının ve hafızasının kuvvetinin bir göstergesidir.⁶³

4. Bu hadisin rivayetlerini bize ulaşan tüm kaynaklardan taradığımızda lafzen veya mana ile Ka'b'dan nakledilen -sahîh veya zayıf- tüm rivayetlerin merfû olduğunu gördük. Bu durum Buhârî'nin dediğinin doğruluğunda büyük şüphe uyandırır.

5. Hadis, İsrâiliyat'tan olamaz çünkü Ehl-i kitab'a göre yaratılışın başlangıcı pazar günüdür ve Allah -Cenâb-ı Hakk onların dediklerinden münezzehtir-cumartesi günü dinlenmiştir. Hadiste ise yaratılış cumartesi günü başlamaktadır, dolayısıyla hadis İsrâiloğullarının itikadıyla çelişmektedir.

6. Eğer hadisin Ka'b'ın sözü olduğu doğru kabul edilirse, o zaman Ka'b bu sözü nereden çıkardı? Şüphe yok ki bu görüş ve içtihat meselesi olamaz, Ehl-i kitab'tan alınmış da olamaz çünkü onların görüşüne aykırıdır. Dolayısıyla Ka'b bunu Peygamber (s.a.s.)'den duymuş olmalıdır.

Öyle görünüyor ki Buhârî bunu hadisin Kur'ân'a aykırı olduğunu düşündüğü için söylemiş ve senedde herhangi bir ta'nedilecek durum bulamayınca hadisi mevkuf olmakla illetli saymıştır. Ancak bu yukarıda zikrettiğimiz gerekçelerle kabul edilmeyen bir görüştür.

⁶² Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, thk. Mahmûd Muhammed Halîl (Haydarâbâd: Dâiretü'l-Maârifil-Osmâniyye, ts.), 1/413.

⁶³ Ebü'l-Hasen Nürüddîn Ali b. Sultân Muhammed Ali el-Kârî, *Mir'âtü'l-mefâtîh* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1422/2002), 9/366.

II. 15. Delil: Hadisin Allah Teâlâ'ya Yakışmayan Şeyler İçermesi

Bu delil aslında hadisin Kur'ân-ı Kerim ve sünnetle çelişmesi kapsamına girmektedir. Ancak birçok tenkitçi bu delili ayrı olarak zikretmiş ve örnekler vermiştir. Şüphesiz ki bir hadis, Allah Teâlâ'ya layık olmayan şeyleri içeriyorsa sahîh olamaz. Ancak tenkitçiler genellikle hadisi hadis alimlerinin anladığından farklı bir şekilde anlamışlardır ve sorun da buradan kaynaklanmaktadır. Bu konuda zikredilenlerden biri şu sahîh hadistir: "Allah Âdem'i kendi sureti üzere yaratmıştır."⁶⁴ Hadis Allah'ın bir suretinin olduğunu beyan eder ve bu Allah'a yakışmayan bir durumdur.

Alimler bu iddiaya çeşitli cevaplar vermiştir ve bu cevapların en önemlileri şunlardır:

1. Hadisteki zamir, Âdem'e işaret eder ve anlamı Allah Teâlâ'nın Âdem'i yeryüzündeki suretinde cennette yaratmasıdır.⁶⁵ Başka bir anlamı da Âdem'in yaratılışının, çocuklarının yaratılışı gibi gelişmediğidir.⁶⁶

2. Zamir, vurulan kişiye işaret eder. Peygamber (s.a.s.) bir adamın, oğlunun veya hizmetçisinin yüzüne vurduğunu görünce bunu reddetti⁶⁷ ve şöyle buyurdu: "Biriniz kardeşiyle kavga edecek olursa yüze vurmaktan sakınsın. Zira Allah Âdem'i kendi suretinde yaratmıştır."⁶⁸

3. Zamir, lafza-i celâle döner ve Allah'ın sıfatı anlamındadır. Bunun manası Allah'ın Âdem'i kendi sıfatına göre yaratmasıdır, yani Âdem'i diri, işiten, gören, konuşan, seçen ve isteyen olarak yaratmasıdır.⁶⁹

4. Sıfatlarla ilgili hadislerdendir. Naslarda varid olduğu üzere el, ayak ve göze işaret eder. Biz bu sıfatlara inanırız ancak sıfatların zahiri manası kastedilmez. Allah bununla neyi kastettiğini en iyi bilendir.⁷⁰

II. 16. Delil: Hadisin Rasûlullah (s.a.s.)'a Yakışmayan Şeyler İçermesi

Sahîh hadis, Rasûlullah (s.a.s.)'a yakışmayan şeyler içeremez. Eğer içeriyorsa hadis ya sahîh değildir ya da hadis alimleri, onu tenkitçilerin anladığı manadan farklı bir manaya geldiğini beyan etmişlerdir.

⁶⁴ Buhârî, "İstizân", 1 (No. 5873); Müslim, "Cennet", 2841.

⁶⁵ İbn Kuteybe, *Tevilü muhtelifi'l-ħadis*, 202.

⁶⁶ Ebû Süleymân Hamd (Ahmed) b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb el-Hattâbî, *Alâmiü'l-İlâmiü'l-ħadis fi şerhi Şahîhi'l-Buhârî*, thk. Muhammed b. Sa'd b. Abdurrahman Âl-i Suûd (Mekke: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, 1409/1988), 3/2227.

⁶⁷ Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Fûrek el-İsfahânî en-Nisâbüri İbn Fûrek, *Müşkilü'l-ħadis ve beyânüh*, thk. Mûsâ Muhammed Ali (Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, 1405/1985), 48; Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *Fethu'l-bârî bi-şerhi Şahîhi'l-Buhârî*, thk. Muhibbüddin el-Hatîb (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379/1960), 5/183.

⁶⁸ Müslim, "Birr", 2612.

⁶⁹ Ebü'l-Hasen Alî b. Halef b. Abdilmelik b. Battâl el-Bekrî el-Kurtubî İbn Battâl, *Şerhu'l-Câmi'iş-şahîh*, thk. Yâsir İbrâhîm (Riyad: Dâru'r-Rüşd, 1423/2003), 9/7.

⁷⁰ İbn Kuteybe, *Tevilü muhtelifi'l-ħadis*, 203; Nevevî, *Minhâc*, 16/166.

Bu konuda zikredilen hadislerden biri şudur: “Bir ara Rasûlullah (s.a.s.)’a gelen vahiy kesintiye uğradı. Hz. Peygamber bundan ötürü oldukça üzüldü. Bize rivayet edildiğine göre öyle üzüldü ki, dağların yüksek tepelerine çıkıp oradan atlamayı düşünüyordu.”⁷¹ Tenkitçiler, bu hadiste Peygamber (s.a.s.)’in yapması mümkün olmayacak intihar girişiminin ona nisbet edildiğini söylemişlerdir.⁷²

Muhaddisler de bunun Peygamber (s.a.s.)’e yakıştırılmayacağından dolayı hadisteki bu ifadeyi sahîh görmemişlerdir. Hadiste geçen bu cümlenin muttasıl bir senedi yoktur, aksine Zührî’nin belâgatındandır. Zührî kimden duyduğunu söylememiştir. Bu durum Zührî’nin “Bize rivayet edildiğine göre” ifadesinden anlaşılmalıdır.

Bilinmektedir ki belâgat türü rivayetler ve muallak rivayetler gibi muttasıl senetli olmayanlar Sahîh-i Buhârî’nin aslından değildir. Buna kitabın ismi de (el-Câmi’u’l-müsnedü’ş-şahîhu’l-muhtasar min umûri Resûlillâh şallallahü aleyhi ve sellem ve sünenihî ve eyyâmih) delalet etmektedir. Hadis alimleri, belâgat türü ve muallak rivayetlerin tamamının sahîh olduğunu söylememişlerdir. Bu cümle belâgat rivayetlerindedir ve sahîh bir senetle varid olmadığı için sahîh değildir. Nitekim muhaddislerden hiç kimse de sahîh görmemiştir.

II. 17. Delil: Hadisin Siyasi Gayelerle Uydurulmuş Olması

Mütekaddimûn dönemden bu delili zikreden kimse olmamıştır. Müteahhirûndan bazı tenkitçilerin öne sürdüğü bir delildir ve genellikle hadisin siyasi amaçlarla uydurulduğunu gösteren delilden bahsetmezler.

Bu konuda Ebû Hüreyre’den rivayet edilen şu hadisi örnek vermişlerdir: “Dostum Rasûlullah (s.a.s.) bana her ay üç gün oruç tutmayı, kuşluk namazı kılmayı ve uyumadan önce vitri edâ etmeyi tavsiye buyurdu.”⁷³ Şu iddiayla bu hadis tenkit edilmiştir: “Muaviye, müminlerin emirinin sabah namazı vaktinde öldürüldüğü haberini alınca ayağa kalktı, altı rekat namaz kıldı ve onun faziletiyle ilgili hadisler rivayet edilmesini emretti. Çok geçmeden bu hadisi devletin muhaddisi Ebû Hüreyre rivayet etti.”⁷⁴

Muaviye ve Ebû Hüreyre’nin, Peygamber (s.a.s.) adına hadis uydurmakla itham edilmelerindeki bu cüretkârlık hayret vericidir. Aşağıda zikredilen deliller üzere bu itham hiçbir gerçeği yansıtmaz:

1. Hadisi tenkit eden kimse, ne bir delil ne de kaynak zikretmiştir. Hicrî 9. asırda yaşamış müteahhir Şîilerden olan Âmilî’nin Sırât-ı Müstakîm adlı kitabından başka bir yerde bundan bahsedildiğini bulamadık. Âmilî, bu hikayeyi nereden aldığını belirtmemiş, ne ravi ne de senet zikretmiştir. Şîilerin, Ebû

⁷¹ Buhârî, “Ta’bîr”, 1 (No. 6982).

⁷² İsmâil el-Kürdî, *Naḥvü tefîli kavâ'id*, 240.

⁷³ Buhârî, “Teheccüd”, 33 (No. 1178); Müslim, “Şalâtü’l-müsâfirin”, 721.

⁷⁴ Ebû Reyre, *Şeyḥu’l-maḏîre Ebû Hüreyre* (Beyrut: Müessesetü’l-A’lemi li’l-Matbûât, 1414/1993), 256.

Hüreyre ve sahabenin çoğuna karşı bakış açılarının nasıl olduğu da malumdur.⁷⁵

2. Eğer Muâviye bunu Ali (r.a.)'nin öldürülmesinden dolayı Allah'a şükretmek amacıyla yaptıysa, İslam'da ne iki rekat ne de altı rekat şükür namazı vardır, sadece şükür secdesi bulunmaktadır.

3. Duhâ namazını sadece Ebû Hüreyre rivayet etmemiş olup, Ali b. Ebû Tâlib, Enes b. Mâlik, Âişe, Câbir b. Abdullah, Abdurrahman b. Avf, Cübeyr b. Mut'im, Huzeyfe b. Yemân, Ümmü Hâni, İtbân b. Mâlik, Zeyd b. Erkam, Ebû Mûsâ el-Eş'arî ve İbn Ömer dahil olmak üzere birçok sahabî rivayet etmiştir. Tüm bu sahabîlerin -Ali'nin kendisi, fitne sırasında onun safında olanlar ve fitneden uzak duranlar da dahil olmak üzere- bu hadisi uydurmakta ittifak etmeleri mümkün müdür!.

II. 18. Delil: Hadisin Hz. Peygamber (s.a.s.)'in Sözlerine Benzememesi

Bu hem lafız hem de muhteva bakımındandır. Sahih bir hadisin, Peygamber (s.a.s.)'in bilinen ve aşına olunan sözlerine gerek muhteva gerek fesahat bakımından aykırı olması mümkün değildir. Ancak bazıları kendi görüşlerine dayanarak bu delille hadisleri tenkit etmiştir.

Bu delili öne sürenler Ebû Hüreyre'den nakledilen şu sahîh hadisi örnek vermişlerdir: "Ebû Hüreyre Peygamber (s.a.s.) ile birlikte abdesti ve tuvalet ihtiyacı için kova ile su taşırdı. Tuvalet için çıktığında peşinden gitti. Giderken kendisine yaklaşıca bu kimdir buyurdu. Ben Ebû Hüreyre'yim, dedi. Taharetlenmem için bana biraz taş ara ancak kemik ve tezek getirme, buyurdu. Rasûlullah (s.a.s.)'a elbisemin kenarında taşlar getirip yanına koydum ve işini bitirene kadar oradan uzaklaştım. Sonra yanına gelip kemik ve tezeğin durumu nedir, dedim. O da şöyle buyurdu: O ikisi cinlerin yemeğidir. Bana Nusaybîn cinlerinden bir topluluk geldiler, ne kadar da iyi cinlerdir. Bana katık sordular ve ben de hangi kemiğin ve tezeğin yanlarından geçerlerse yemek bulsunlar diye onlar için Allah'a dua ettim."⁷⁶ Ebû Reyze, "Hadisin manasına bakmadan önce lafzına bakın," demiş⁷⁷ ve hadisin hem muhtevasını hem lafzını tenkit edip Peygamber (s.a.s.)'in sözü olamayacağını belirtmiştir.

Ebû Reyze, hadisin içeriğinde veya lafzında zayıflığın nereden kaynaklandığını belirtmemiştir. Onun tenkidi cinlerin inkâr edilmesinden veya onlar hakkında sahîh hadislerde bahsedilen pek çok şeyin inkâr edilmesinden kaynaklanmaktadır. Mezkûr hadis, cinler hakkında sadece bir durumdan bahsetmektedir ve bu ancak sâdik haberle bildiğimiz gayba ait bir şeydir. Dolayısıyla hadiste doğrulanamayacak bir şey olduğuna dair hiç kimsenin delili yoktur.

⁷⁵ Yûsuf el-Müheynî, *Üsûsü'l-medreseti'l-'akliyye fi't-te'âmüli me'a's-sünneti'n-nebeviyye* (Amman: Ürdün Üniversitesi, Doktora Tezi, 2016), 146.

⁷⁶ Buhârî, "Menâkıbü'l-Enşâr", 32 (No. 3860).

⁷⁷ Ebû Reyze, *Şeyhu'l-mađire Ebû Hüreyre*, 269.

III. Sonuç

1. Sahih nebevî sünnet, sözlü, fiilî ve taktırî tüm yönleriyle müstakil bir şer'î delildir.

2. Sahih haber-i vâhidin amelde ve itikadın furû konularında delil olduğunda ilmî icma vardır.

3. Sahih hadis ile ayet veya kendisinden daha sahih başka bir hadis arasında gerçek bir çelişki olamaz.

4. *Sahihayn* hadislerine yönelik tenkitlerin çoğu, hadisin tüm rivayetlerinin toplanmamasından veya hadisin yanlış anlaşılmasından kaynaklanmaktadır.

5. Sahih hadisi sahih olmayandan ayırmayı amaçlayan hadis ilimlerinin tümü aklî ilimdir.

6. Sahih hadis, re'yle çelişebilir, ancak akılla çelişemez. *Sahihayn* hadislerine yönelik aklî tenkitlerin tümü aslında aklen mümkün olan şeylerdir.

7. Sahih hadis bazı farazî durumlarla ve teorilerle çelişebilir ama bilimsel bir gerçekle çelişmez.

8. Duyuların algılamadığı gerekçesiyle *Sahihayn* hadislerine yöneltilen tenkitlerin tamamı asılsızdır. Çünkü bunlar duyularla algılanmayan, akıl veya vahiy yoluyla bilinen konularla ilgilidir.

9. *Sahihayn* hadislerinde makâsıdü'ş-şerîayla çelişen hiçbir şey yoktur ve bu konuda söylenenlerin tamamı hadisin yanlış anlaşılmasından kaynaklanmaktadır.

10. Sahih hadis ile vâkıa, tarih, icmâ ve örf arasında gerçek bir çelişki yoktur. Böyle düşünen kimse hadisi hadis alimlerinin çoğunluğunun anladığından farklı bir şekilde anlamıştır.

11. Sahih hadislerde İsrâiliyat yoktur. Aynı şekilde Allah Teâlâ'ya ve Peygamber (s.a.s.)'e yakışmayan hiçbir şey yoktur.

12. Birçok tenkit delil belirtilmeden zikredildiği için ilmî değer taşımamaktadır. Hadisin, siyasi sebeplerle uydurulduğu yahut Peygamber'in (s.a.s.) sözlerine benzemediği için tenkit edilmesi buna örnek verilebilir.